

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เรื่องพระพุทธศาสนา ที่กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำขึ้นจำนวน 3 เล่ม โดยวิเคราะห์คุณภาพของหนังสือเรียนในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน
- 2) อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียน
- 3) การเขียนและการใช้ภาษา
- 4) เนื้อหาของหนังสือเรียน

2. เพื่อประเมินหนังสือเรียนสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่องพระพุทธศาสนา" จำนวน 3 เล่ม

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์หนังสือเรียน 3 เล่ม คือ

1. หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 101, ส 102 "เรื่องพระพุทธศาสนา" ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
2. หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 203, ส 204 "เรื่องพระพุทธศาสนา" ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
3. หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 305, ส 306 "เรื่องพระพุทธศาสนา" ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

การสร้างเครื่องมือและการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้สร้าง เกณฑ์และแบบวิเคราะห์ในการวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่องพระพุทธศาสนา" ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 เป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) เป็นเกณฑ์การพิจารณาคุณภาพของหนังสือเรียนในเรื่องต่อไปนี้คือ

- การจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน
- อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียน
- การเขียนและการใช้ภาษา

ตอนที่ 2 เป็นการหาค่าความถี่ ในการพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาวิชา กับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และพิจารณาคุณภาพของเนื้อหาวิชา ในหนังสือเรียน

ผู้วิจัยนำเกณฑ์การวิเคราะห์หนังสือเรียนที่สร้างขึ้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน พิจารณาดัดสินความครอบคลุมและความเชื่อถือได้โดยถือเกณฑ์ข้างมากของผู้ทรงคุณวุฒิ ตั้งแต่ 3 ท่านขึ้นไป แล้วนำไปเป็นเกณฑ์ทดลองวิเคราะห์หนังสือเรียน 1 บท ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ ผลการวิเคราะห์ตามเกณฑ์ที่สร้างขึ้น และนำมาแก้ไขปรับปรุง แล้วจึงนำเกณฑ์การวิเคราะห์ หนังสือเรียนที่ผ่านการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว ไปใช้ในการวิเคราะห์หนังสือเรียน สังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เรื่องพระพุทธศาสนา จำนวน 3 เล่ม ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์หนังสือเรียนมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ ค่ามัธยฐาน เลขคณิต (\bar{X}) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) แล้วนำเสนอข้อมูลในรูปตารางประกอบความเรียง

สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์หนังสือเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่องพระพุทธศาสนา" 3 เล่ม สรุปได้ดังนี้คือ

1. ผลการวิเคราะห์คุณภาพของหนังสือเรียน จำนวน 3 เล่ม โดยเฉลี่ยคุณภาพของหนังสือเรียนสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่องพระพุทธศาสนา" ในด้านการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอน การเขียนและการใช้ภาษา มีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 2.44, 2.76 และ 2.76 ตามลำดับ

1.1 การจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน สรุปได้ว่า การจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน สังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่องพระพุทธศาสนา" ทั้ง 3 เล่ม โดยเฉลี่ยแล้วมีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาข้อย่อยพบว่า หนังสือเรียนทั้ง 3 เล่ม มีขนาดของตัวพิมพ์ที่เหมาะสมกับสายตา นักเรียนอยู่ในระดับดีมาก นอกจากนี้เล่มที่ 2 และเล่มที่ 3 มีคุณภาพการเย็บเล่มและการเข้าเล่มอยู่ในระดับดีมาก

สำหรับข้อบกพร่องที่ควรได้รับการปรับปรุงของหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่มนี้ คือ คุณภาพปก คุณภาพของรูปแบบหนังสือเรียน เล่มที่ 1 และเล่มที่ 3 ควรปรับปรุงในด้านคุณภาพในการพิมพ์และคุณภาพของเครื่องช่วยประกอบอื่น ๆ ส่วนเล่มที่ 3 ควรปรับปรุงอย่างยิ่งในด้านคุณภาพของเครื่องช่วยประกอบอื่น ๆ

1.2 อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียน สรุปได้ว่า อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่องพระพุทธศาสนา" เล่มที่ 1 และเล่มที่ 3 โดยเฉลี่ยแล้วมีคุณภาพอยู่ในระดับควรปรับปรุง ส่วนเล่มที่ 2 โดยเฉลี่ยแล้วมีคุณภาพอยู่ในระดับควรปรับปรุงอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาข้อย่อยพบว่าหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่ม มีลักษณะของสารบัญญอยู่ในระดับดี และเล่มที่ 3 มีลักษณะของกิจกรรมเสนอแนะท้ายบทเรียนอยู่ในระดับดี

สำหรับข้อบกพร่องที่ควรได้รับการปรับปรุงอย่างยิ่งของหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่ม คือ ✓ คุณภาพของภาพประกอบด้านสี ลักษณะของคำนำ ลักษณะของบรรณานุกรม เล่มที่ 1 และเล่มที่ 2 ควรปรับปรุงอย่างยิ่งในด้านลักษณะของภาพประกอบและการจัดวางการเรียงลำดับภาพ และขนาดของภาพ เล่มที่ 2 และเล่มที่ 3 ควรปรับปรุงอย่างยิ่งในด้านจำนวนภาพประกอบ และเล่มที่ 1 ควรปรับปรุงอย่างยิ่งในด้าน ลักษณะของบทสรุปท้ายบทเรียน และลักษณะของกิจกรรมเสนอแนะท้ายบทเรียน

1.3 การเขียนและการใช้ภาษา สรุปได้ว่า การเขียนและการใช้ภาษาในหนังสือเรียน สังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่องพระพุทธศาสนา" เล่มที่ 2 มีคุณภาพโดยส่วนรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณาข้อย่อยพบว่าคุณภาพในด้านการดำเนินเรื่องและคำศัพท์ที่ใช้ในหนังสือเรียนอยู่ในระดับดีมาก ส่วนเล่มที่ 1 และเล่มที่ 3 มีคุณภาพโดยส่วนรวมอยู่ในระดับปานกลาง และ

เมื่อพิจารณาข้อย่อยพบว่า มีลักษณะการดำเนินเรื่องดี นอกจากนี้ เล่มที่ 3 ยังพบว่า มีลักษณะของคำศัพท์ที่ใช้ในหนังสือเรียนอยู่ในระดับดี และมีการยกตัวอย่างประกอบเนื้อหาในบทเรียนอยู่ในระดับดี

สำหรับข้อบกพร่องที่ควรได้รับการปรับปรุงของหนังสือเรียนที่พบนั้น พบว่าในเล่มที่ 1 ควรได้รับการปรับปรุงในด้านลักษณะการเขียนและวิธีการเขียน

2. ผลการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือเรียน จำนวน 3 เล่ม สรุปได้ดังนี้คือ

2.1 พิจารณาความสอดคล้องของ เนื้อหาวิชา กับจุดประสงค์วิชา สังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

2.1.1 เนื้อหารายวิชาของหนังสือเรียนสังคมศึกษา "เรื่องพระพุทธศาสนา" ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชา สังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยส่วนรวมคิดเป็นร้อยละ 44.44 เมื่อพิจารณาข้อย่อยพบว่า เนื้อหารายวิชาเรื่อง "หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศีลห้า ธรรมห้า อิทธิบาทสี่ ทศก สังกตวัตถุสี่" มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชา สังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมากที่สุดถึงร้อยละ 76.19 และ เนื้อหารายวิชาเรื่อง "พุทธประวัติ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เข้าสู่ประเทศและความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ" มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์น้อยที่สุดเพียงร้อยละ 25.67

2.1.2 เนื้อหารายวิชาของหนังสือเรียนสังคมศึกษา "เรื่องพระพุทธศาสนา" ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชา สังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยส่วนรวมคิดเป็นร้อยละ 56.08 เมื่อพิจารณาข้อย่อยพบว่า เนื้อหารายวิชาเรื่อง "หลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยส่งเสริมความเข้าใจอันดีกับประเทศเพื่อนบ้าน" และ เรื่อง "พุทธจริยาอันเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิต" มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชา สังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมากที่สุด ถึงร้อยละ 100.00 และ เนื้อหารายวิชาเรื่อง "ความเป็นมาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เข้าสู่ประเทศเพื่อนบ้านในปัจจุบัน" มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์น้อยที่สุดเพียงร้อยละ 33.33

2.1.3 เนื้อหารายวิชาของหนังสือเรียนสังคมศึกษา "เรื่องพระพุทธศาสนา" ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชา สังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

โดยส่วนรวมคิดเป็นร้อยละ 45.74 เมื่อพิจารณาข้อย่อยพบว่า เนื้อหารายวิชาเรื่อง "หลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้แก่โลกบาลธรรม กุศลกรรมบถ 10 ทิฏฐธรรมมิกกัตถประโยชน์ 4 สัมปปริสธรรม 7 พรหมวิหาร 4 และโผุลย์ 2 "มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มากที่สุดถึงร้อยละ 75.00 และเนื้อหารายวิชาเรื่อง "การเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปสู่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก และการนับถือพระพุทธศาสนาในประเทศเหล่านั้น" มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์น้อยที่สุดเพียงร้อยละ 15.38

เมื่อพิจารณาจุดประสงค์รายข้อ ปรากฏว่า เนื้อหาทั้งหมดในหนังสือเรียนเล่มที่ 1 และเล่มที่ 3 มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ข้อที่ 3 คือ "เพื่อเสริมสร้างให้มีคุณภาพในการดำรงชีวิต มีศีลธรรม คุณธรรมประจำใจ และมีคุณสมบัติต่าง ๆ อันเป็นที่พึงประสงค์ของสังคมไทย" มากที่สุดถึงร้อยละ 62.50 และ 65.12 ตามลำดับ ส่วนเล่มที่ 2 มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ข้อที่ 2 คือ "ให้มีความรักชาติ มีความสามัคคีในชาติ มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ในผลงานอันดีเด่นของคนไทย รู้จักธำรงรักษาไว้ซึ่งเอกราชและรู้จักรักษาแบบอย่างวัฒนธรรมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ที่ดั่งามของชาติ" มากที่สุดถึงร้อยละ 78.79 และทั้ง 3 เล่ม มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ข้อที่ 6 คือ "เพื่อให้เกิดความรัก ความผูกพันกับท้องถิ่นของตน ตลอดจนเห็นคุณค่ามีความรับผิดชอบรวมทั้งให้ตระหนักถึงการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม เป็นสำคัญ" น้อยที่สุดเพียงร้อยละ 13.54, 15.15 และ 6.97 ตามลำดับ

2.2 พิจารณาคุณภาพของเนื้อหาวิชา คุณภาพของเนื้อหาวิชาในหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับใกล้เคียง คือ 49.88, 53.26 และ 55.01 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาข้อย่อย ปรากฏว่าหนังสือเรียนเล่มที่ 2 และเล่มที่ 3 มีคุณภาพของเนื้อหาวิชาในด้านส่งเสริมให้นักเรียน เกิดมโนทัศน์ในวิชาพระพุทธศาสนาในปริมาณสูงสุด คิดเป็นร้อยละ 93.93 และ 93.70 ตามลำดับ ส่วนในเล่มที่หนึ่งคิดเป็นร้อยละ 75.00

เนื้อหาวิชากับคุณภาพและระดับชั้นของผู้เรียนในหนังสือเรียน เล่มที่ 1 และเล่มที่ 3 มีความเหมาะสมสูงคิดเป็นร้อยละ 76.04 และ 79.07 ส่วนเล่มที่ 2 มีร้อยละ 63.64 คุณภาพของเนื้อหาวิชาตามที่ผู้วิเคราะห์พบว่ามีเหมาะสมน้อยที่สุดทั้ง 3 เล่ม

คือ เนื้อหาที่จะช่วยเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน คือ เพียงร้อยละ 6.25, 15.15 และ 11.63 ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์และประเมินหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่องพระพุทธศาสนา" มีประเด็นสำคัญซึ่งสามารถอภิปรายได้ดังนี้

1. คุณภาพของหนังสือเรียนสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่องพระพุทธศาสนา" จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยพบว่า คุณภาพของหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่ม เกี่ยวกับการจัดทำรูปเล่ม หนังสือเรียน อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอน การเขียนและการใช้ภาษา มีคุณภาพโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากว่าในหนังสือเรียนแต่ละเล่มจะพบว่ามีข้อดี และข้อบกพร่องอยู่คู่กัน คือ เล่มที่ 1 พบว่าในด้านการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน และในด้านการเขียนและการใช้ภาษา มีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง ในด้านอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอน มีคุณภาพอยู่ในระดับควรปรับปรุง จึงมีผลให้ค่าเฉลี่ยของหนังสือเรียนอยู่ในระดับปานกลาง นอกจากนี้ในเล่มที่ 2 และเล่มที่ 3 พบว่า ในด้านการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียนมีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง เล่มที่ 2 พบว่า อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนมีคุณภาพอยู่ในระดับควรปรับปรุงอย่างยิ่ง และเล่มที่ 3 มีคุณภาพอยู่ในระดับควรปรับปรุงในด้านการเขียนและการใช้ภาษาของเล่มที่ 1 มีคุณภาพอยู่ในระดับดี แต่เล่มที่ 3 มีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง จากการวิเคราะห์ที่พบว่า คุณภาพของหนังสือเรียนในด้านต่าง ๆ มีข้อดีและข้อบกพร่องดังกล่าว จึงมีผลให้คุณภาพของหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่ม เมื่อพิจารณาตามรายละเอียดดังกล่าวแล้ว มีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง

1.1 การจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยพบว่า การจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่องพระพุทธศาสนา" ทั้ง 3 เล่ม โดยเฉลี่ยแล้วมีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งผลการวิเคราะห์นี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศักดิ์ศรี ปาณะกุล (2517: 78) และทอมฮวล มีเก็ด (2518: 72) ที่พบว่าคุณภาพในการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียนอยู่ในระดับปานกลาง แสดงให้เห็นว่าในระยะเวลา 9-10 ปีที่ผ่านมาถึงแม้จะมีการวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนของกรมวิชาการกันมาแล้วก็ตาม หนังสือเรียนก็ยังไม่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น อีกประการหนึ่งที่หนังสือเรียนทั้ง 3 เล่มมีคุณภาพในด้านการจัดทำรูปเล่มอยู่ในระดับปานกลางก็เนื่องจาก ถ้าพิจารณาข้อย่อยแล้วจะพบว่ามีส่วนดี

และข้อบกพร่องอยู่คู่ละกัน ข้อย่อยที่อยู่ในระดับดีมากของหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่ม ก็คือ มีขนาดของตัวพิมพ์ที่เหมาะสมกับสายตานักเรียน นอกจากนี้เล่มที่ 2 และเล่มที่ 3 ยังพบว่ามีความผิดพลาดการเย็บเล่มและการเข้าเล่มอยู่ในระดับดีมาก

ข้อบกพร่องที่ควรได้รับการปรับปรุงของหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่มนี้ คือ คุณภาพปกคุณภาพของรูปแบบหนังสือเรียน เล่มที่ 1 และเล่มที่ 3 ควรปรับปรุงอย่างยิ่งในด้านคุณภาพในการพิมพ์ และคุณภาพของเครื่องช่วยประกอบอื่น ๆ ซึ่งผลการวิเคราะห์นี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ทอมทวอล มีเกิต (2518: 72) ที่พบว่า คุณภาพในการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน มีข้อควรปรับปรุงคือ การออกแบบปกของแบบเรียน และการเขียนคำนำซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุริษา พูลเกษ (2524: 57) ที่พบว่า สิ่งที่ควรได้รับการปรับปรุงอย่างยิ่งในการจัดทำรูปเล่มคือ เรื่องความทนทานของปก การออกแบบปกให้ลักษณะสวยงามดึงดูดความสนใจ รูปเล่มให้มีขนาดและลักษณะเหมาะสมกับการใช้ของนักเรียน การเย็บเล่มให้มีความทนทานและประณีต กระดาษที่ใช้ควรมีความทนทานและพิมพ์ควรมีความชัดเจนถูกต้อง จากผลการวิจัยครั้งนี้แสดงว่าการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียนในระยะ เวลา 10 ปี ที่ผ่านมานี้ยังมิได้มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น อาจเนื่องมาจากค่านิยมที่ว่าจะต้องให้ราคาของหนังสือเรียนมาเป็นตัวกำหนด ดังนั้นถึงแม้จะมีผู้ทำวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนของกรมวิชาการ และค้นพบเรื่องนี้หลายเล่มแล้วก็ตาม ดังที่ วารี ธีระจิตร (2522: 27) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ราคาแบบเรียนเป็นเครื่องกำหนดการจัดหาแบบเรียนให้แก่นักเรียน และความสามารถของผู้ปกครองในการซื้อแบบเรียนและราคาแบบเรียนมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อคุณภาพในการจัดพิมพ์แบบเรียน แต่อย่างไรก็ตาม เพื่อให้หนังสือเรียนได้เป็นสื่อการเรียนการสอนของครูและนักเรียนที่สมบูรณ์และดึงดูดความสนใจของผู้ใช้ได้มากขึ้น หนังสือเรียนควรจะได้มีการปรับปรุงในด้านการจัดทำรูปเล่ม ซึ่งมีนักการศึกษาได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดทำรูปเล่มไว้ดังนี้ รัญจวน อินทรกำแหง (2517: 91-99) ได้แสดงความคิดเห็นว่า

การจัดทำรูปเล่มของหนังสือควรคำนึงถึงหลักจิตวิทยา การพิมพ์ ตัวอักษรประกอบภาพ ควรชัดเจน มีสีสันงดงาม ตั้งแต่หน้าปกไปจนจบเล่ม การจัดหน้าและรูปเล่มดูไปรงค์ตา การเลือกขนาดตัวอักษรต้องดูให้เหมาะสมกับวัยของผู้อ่าน ภาพประกอบต้องประณีตดึงดูดความสนใจ กระดาษที่ใช้พิมพ์ต้องมีคุณภาพดี การเย็บเล่มต้องทนทานแข็งแรง หนังสือควรมีหน้าไม่เกิน 200 หน้า ลักษณะรูปเล่มต้องไม่มองดูเป็นหนังสือเด็กเกินไป

นอกจากนี้ อัลเฟรด ที คอลเลต และยูจีน แอล ซีแอฟเพตตา (Alfred T. Collette and Eugene L. Chiappetta 1984: 248-259) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการจัดทำรูปเล่ม (Mechanical makeup and appearance) ว่า

ปกควรดึงดูดความสนใจ ขนาดรูปเล่มเหมาะสมกระทัดรัด กระดาษที่ใช้พิมพ์และการเย็บเล่มทนทาน ตัวพิมพ์สวยงามดึงดูดความสนใจ ขนาดรูปเล่มเหมาะสมกระทัดรัด กระดาษที่ใช้พิมพ์และการเย็บเล่มทนทาน ตัวพิมพ์สวยงามดึงดูดใจ และมีขนาดที่เหมาะสมกับการอ่าน การจัดรูปหน้าเป็นระเบียบ หน้ากระดาษกว้างควรแบ่งเป็นสองคอลัมน์ การเว้นช่องว่างระหว่างบรรทัดมีขนาดเหมาะสมและอ่านง่าย ตัวพิมพ์ชัดเจนและกระดาษที่ใช้มีคุณภาพดี

1.2 อุปกรณ์ช่วยการเรียนรู้การสอนในหนังสือเรียน จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย พบว่า อุปกรณ์ช่วยการเรียนรู้การสอนในหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น "เรื่อง พระพุทธศาสนา" ในเล่มที่ 1 และเล่มที่ 3 โดยเฉลี่ยแล้วมีคุณภาพอยู่ในระดับควรปรับปรุง ส่วนเล่มที่ 2 โดยเฉลี่ยแล้วมีคุณภาพอยู่ในระดับควรปรับปรุงอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากว่าเมื่อพิจารณาข้อย่อยแล้วพบว่า มีข้อที่ควรปรับปรุงและควรปรับปรุงอย่างยิ่งมากกว่าข้อดี ซึ่งมีเพียงลักษณะของสารบัญชที่อยู่ในระดับดี และเล่มที่ 3 มีลักษณะของกิจกรรมเสนอแนะท้ายบทเรียนอยู่ในระดับดี

ในส่วนข้อบกพร่องที่ควรได้รับการปรับปรุงอย่างยิ่งของหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่ม คือคุณภาพของภาพประกอบ ด้านสี ลักษณะของคำนำ ลักษณะของบรรณานุกรม ส่วนเล่มที่ 1 และเล่มที่ 2 อยู่ในระดับควรปรับปรุงอย่างยิ่งในด้านลักษณะของภาพประกอบ และการจัดวางการเรียงลำดับภาพ และขนาดของภาพ เล่มที่ 2 และเล่มที่ 3 อยู่ในระดับควรปรับปรุงอย่างยิ่งในด้านจำนวนภาพประกอบ และเล่มที่ 1 อยู่ในระดับควรปรับปรุงอย่างยิ่งในด้านลักษณะของบทสรุปท้ายบทเรียน และลักษณะของกิจกรรมเสนอแนะท้ายบทเรียน ซึ่งผลการวิเคราะห์นี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศักดิ์ศรี ปาณะกุล (2517: 152) และวิเชียร ทัพประเสริฐ (2523: 82) ที่พบว่า อุปกรณ์ช่วยการเรียนรู้การสอนของแบบเรียนอยู่ในระดับควรปรับปรุง ข้อที่ควรปรับปรุงคือ ภาพประกอบควรให้ชัดเจน ควรใช้ภาพสี เหมาะสมกับวัยและความสนใจของนักเรียน ช่วยให้นักเรียนเข้าใจและจำเนื้อเรื่องได้ดี การจัดวางและเรียงลำดับภาพควรให้เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เขาวนันท์ เศษฐรัตน์ (2524: 99) ที่พบว่า ภาพของหนังสือแบบเรียนที่จัดพิมพ์โดยกรมวิชาการยังต้องการการปรับปรุง และสอดคล้องกับผล

ผลงานวิจัยของ น้ำอ้อย อุมะวิชณี (2521: 143) ที่พบว่า ภาพประกอบมีน้อยไม่มีสีตาม ความเป็นจริง การจัดเรียงไม่สัมพันธ์กับเนื้อหา คำนำ ไม่ระบุถึงคุณวุฒิ ประสบการณ์และ ความมุ่งหมายของผู้แต่ง ผู้เรียบเรียงทั้งยังขาดวิธีการใช้หนังสือแบบเรียน ดัชนี เชิงอรรถ อภิธานศัพท์ แบบฝึกหัด กิจกรรมเสนอแนะ บทสรุป บรรณานุกรม และแบบทดสอบไม่มี ผู้วิจัย เห็นว่า การที่หนังสือเรียนขาดส่วนประกอบที่จะมีส่วนช่วยให้นักเรียนได้เกิดความรู้ความ เข้าใจ ได้มากขึ้น จากเนื้อหาที่มีอยู่ในหนังสือเรียน เป็นสิ่งที่ควรจะได้มีการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น เพราะหนังสือเรียนมิได้มีความสำคัญแต่เนื้อหาเท่านั้น ควรจะได้คำนึงถึงส่วนประกอบอื่น ๆ ที่ จะเป็นประโยชน์ในด้านส่งเสริมให้นักเรียนได้มีความ เข้าใจและ เกิดมโนทัศน์ (Concept) ในเรื่องนั้นได้ดียิ่งขึ้นด้วย ในการสร้างแบบเรียนนั้น คุณภาพของเนื้อหาและคุณภาพของรูปเล่ม ควรไปพร้อม ๆ กัน ตามหลักของจิตวิทยาการเรียนรู้ดังที่ โกชัย สาริกบุตร และสมพร สาริกบุตร (2521: 21) ได้เสนอข้อควรคำนึงถึงก่อนสร้างแบบเรียนตอนหนึ่งว่า

ควรคำนึงถึงจิตวิทยาเกี่ยวกับพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของนักเรียน เช่น พัฒนาการทาง ภาย พัฒนาการทางการเรียนรู้ ความสามารถทางการใช้ภาษา การรับรู้สัญลักษณ์ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อช่วยประกอบการพิจารณาเลือกกิจกรรมและ เนื้อหาแบบเรียนในแบบเรียน ได้ตรงตามความต้องการและความสนใจของนักเรียน นอกจากนี้เมื่อลงมือสร้างแบบเรียน แล้ว สิ่งที่เสนอในแบบเรียนควรมีสาระละเอียดหรือสรุป ให้หลักเกณฑ์ทฤษฎีอย่างเจาะจง หรือให้แนวอย่างกว้าง ๆ เป็นความรู้ขั้นต้นหรือขั้นสูง และสิ่งที่เลือกแล้วนั้น จะให้ผู้เรียน ได้เลือก ได้คิด ได้ทำ หรือได้รู้จักอะไรบางอย่าง คือ เนื้อหา และกิจกรรมในแบบเรียนนั้น ต้องการให้ผู้เรียนเกิดอะไรขึ้น และจะได้ผลตรงตามความมุ่งหมายของวิชานั้นหรือไม่

จากข้อบกพร่องต่าง ๆ ของหนังสือเรียนของกรมวิชาการเกี่ยวกับภาพประกอบของ หนังสือเรียนเท่าที่ผ่านมาในระยะเวลา 6-7 ปี แล้ว ยังไม่ได้รับการปรับปรุง อาจเป็นเพราะ ว่ากรมวิชาการมีระยะเวลาจำกัดในการจัดทำหนังสือเรียน อันเนื่องมาจากการประกาศเปลี่ยนแปลง เพิ่มเติมวิชาใหม่ในหลักสูตร ซึ่งมีได้มีการเตรียมการในเรื่องการจัดทำหนังสือเรียน สำหรับใช้ในการเรียนการสอน กรมวิชาการจึงต้องเร่งผลิตหนังสือเรียนออกมาให้ครูและ นักเรียนใช้ทันกับการประกาศเปลี่ยนแปลง เพิ่มเติมวิชานั้น ๆ จึงอาจมีผลทำให้หนังสือเรียนมี คุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร ดังที่ สุพัศตรา สังข์แก้ว หัวหน้าหมวดเตรียมต้นฉบับ โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว ให้สัมภาษณ์แก่เยาวนันท์ เชษฐรัตน์ (2524: 49) เกี่ยวกับปัญหาในการพิมพ์ สรุปได้ว่า ปัญหาที่สำคัญที่สุดและปัจจุบันยังแก้ไขไม่ตก คือ เรื่องเวลาในการจัดทำต้นฉบับมีน้อย เนื่องจากผู้เขียนหรือนักวิชาการส่งต้นฉบับล่าช้า หรือบางครั้งทางฝ่ายศิลปกรรมได้ข้อมูล

ของเนื้อหาเพียงคร่าว ๆ ไม่ทราบรายละเอียด ทำให้การจัดหน้าหรือภาพประกอบไม่ตรงตามเนื้อหาอย่างแท้จริง นอกจากนี้ก็เป็นปัญหาเรื่องต้นทุนแบบเรียนมีหลักว่าต้องทำให้มีราคาถูก การจะทำให้หนังสือสวยงามใช้วัสดุ ๆ เว้นที่พับสายดาไว้ในหน้ามาก ๆ ราคาหนังสือจะแพงขึ้น ประชาชนที่เป็นพ่อแม่ ผู้ปกครองจะเดือดร้อน ปัญหาอีกประการหนึ่ง คือความล่าช้าของการทำงานในระบบราชการ รวมทั้งการไม่เข้าใจในงานของกันและกัน ของนักวิชาการ กับฝ่ายศิลป์ ผู้วิจัยเห็นว่า ปัญหาในเรื่องอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอน ขาดคุณภาพที่ดีนั้น อาจจะมีสาเหตุจากการไม่เห็นถึงความสำคัญของคุณภาพของหนังสือเรียนของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดทำหนังสือเรียนก็ได้ ดังที่ เยาวนันท์ เศษฐรัตน์ (2524: 93) ได้ให้ความคิดเห็นที่ได้จากผลการวิจัยว่า

ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการผลิตแบบเรียนทั้งนักวิชาการและผู้ผลิตยังคงเน้นความสำคัญของเนื้อหาแบบเรียนมากกว่ารูปแบบ สภาพของแบบเรียนไทยในปัจจุบันได้สะท้อนให้เห็นผลของความคิดเช่นนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการเห็นได้ชัดว่าไม่ได้ให้ความสนใจกับความรู้ลึกหรือความประทับใจของผู้เรียนเลย อาจเป็นเพราะถือว่า สามารถผูกขาดบังคับให้ใช้แบบเรียนนั้น ๆ ได้ ส่วนแบบเรียนของบริษัทเอกชนให้ความสนใจด้านรูปแบบมากกว่า เพราะต้องการแข่งขันกันในตลาดแบบเรียน ส่วนที่เหลือจากที่กระทรวงศึกษาธิการได้ผูกขาดไปแล้ว

ผู้วิจัยเห็นว่าภาพประกอบที่ดีมีส่วนช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และทำให้นักเรียนอยากอ่านหนังสือมากขึ้น ดังที่ คาร์ล ยู สมิธ (Karl U. Smith 1966: 27-29) กล่าวว่า

ภาพประกอบมีส่วนสำคัญยิ่งในการจูงใจให้เกิดความรู้ ภาพจะรวบรวมให้เกิดความรู้ ภาพจะรวบรวมให้เกิดความรู้และความคิดอย่างรวดเร็ว โดยใช้ภาพที่บรรยายถึงเหตุการณ์นั้น ๆ ถ้าหนังสือเล่มนั้นไม่มีภาพ ผู้อ่านก็จะต้องอ่านคำบรรยายในหนังสือนั้น ๆ อย่างตั้งใจ อาจจะต้องอ่านซ้ำถึง 2 ครั้งจึงจะเข้าใจเรื่องได้เป็นอย่างดี ภาพทำให้นักเรียนเข้าใจเหตุการณ์ได้รวดเร็วกว่า

อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียนในด้านอื่น ๆ เป็นสิ่งที่จะช่วยให้นักเรียนได้นำไปใช้ในการค้นคว้าหาความรู้ได้อย่างสะดวก เช่น คำนำที่ดีจะช่วยให้นักเรียนเข้าใจความมุ่งหมายของผู้เขียน ประสมการณ์ของผู้เขียน วิธีใช้หนังสือเรียนและคุณค่าของหนังสือเรียน ซึ่ง เบอร์นิซ แอล ซามาลอนิส (Bernice L. Samalonis 1970: 237-

239) ได้กล่าวว่า ผู้เขียนมีประสบการณ์และเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เขียน โดยพิจารณาจากประวัติของผู้เขียน คำนำ ความนำ (อารัมภบท) ปกหนังสือ และข้อเขียนของสำนักพิมพ์ นอกจากนี้ กิจกรรมท้ายบทเรียน จะมีส่วนช่วยในการทบทวนบทเรียนที่เรียนไปแล้ว คำถามและแบบฝึกหัดควรมีทั้งปรนัยและอัตนัย มีจำนวนเหมาะสมกับเนื้อหา ลักษณะของคำถามหรือแบบฝึกหัดควรมุ่งวัดหลาย ๆ ด้าน ทั้งความรู้ ความคิด ความเข้าใจ และการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียน ลาวัญ วิทยายุทธกุล และปราณี โพธิสุข (2526: 194-195) ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนการสอนแบบฝึกหัด สรุปได้ดังนี้

1. หนังสือเรียนควรแนะนำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับวัยและความสนใจของนักเรียนแต่ละระดับชั้นโดยส่งเสริมนิสัย เจตคติ และความประพฤติน่าปรารถนา
2. กิจกรรมในหนังสือเรียนควรสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของแต่ละวิชาและเนื้อหาของแต่ละบท
3. กิจกรรมควรสามารถนำมาใช้ในการประเมินผลความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของนักเรียน และช่วยให้ครูสามารถวางแผนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ
4. ควรมีแบบฝึกหัดหลาย ๆ แบบกระจายกันอย่างเหมาะสม แบบฝึกหัดควรมีจำนวนเพียงพอที่จะสรุปสาระสำคัญ
5. การใช้คำถามควรกระตุ้นให้ใช้ความคิด มีใช้ตามข้อเท็จจริงที่อาศัยเพียงความจำ
6. คำถามช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการตั้งปัญหาและค้นคว้าเพิ่มเติม โดยเน้นแนวคิดสำคัญ ๆ อย่างชัดเจน เพื่อช่วยพัฒนาความคิดเชิงวิจารณ์โดยเฉพาะให้นักเรียนรู้จักคิดแก้ปัญหาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

นอกจากนี้แล้วบรรณานุกรมยังเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่หนังสือเรียนควรมีท้ายเล่ม คือ บรรณานุกรมแสดงถึงแหล่งข้อมูลที่ใช้ศึกษา ค้นคว้า เพื่อช่วยให้นักเรียนทราบถึงแหล่งที่จะค้นคว้าเพิ่มเติมได้ และเป็นการแสดงถึงมารยาทในการเขียนของผู้เขียนที่เคารพในสิทธิของเจ้าของเดิมที่ได้ไปค้นคว้ามาด้วย

1.3 การเขียนและการใช้ภาษา จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยพบว่า หนังสือเรียนเล่มที่ 2 มีคุณภาพโดยส่วนรวมอยู่ในระดับดี และเมื่อพิจารณาข้อย่อยพบว่า มีคุณภาพในด้านการดำเนิน

เรื่องและคำศัพท์ที่ใช้ในหนังสือเรียนอยู่ในระดับดีมาก คือข้อเขียนมีลักษณะเป็นทั้งอุปนัย (Inductive) และนิรนัย (Deductive) มีการเน้นความสำคัญของเรื่องโดยการใช้ประโยคย่อหน้าหรือการกล่าวซ้ำ ข้อความแต่ละตอนมีความสั้นยาวเหมาะสมกับความสำคัญต่อเรื่องนั้น ทั้งเรื่อง มีการขยายความหรือให้รายละเอียดในคำหรือข้อความ และมีการให้ตัวอย่างและคำจำกัดความ นอกจากนี้มีการใช้คำศัพท์ เช่น ภาษามาลีที่มีความหมายของคำกำกับไว้อย่างชัดเจนในเนื้อหาที่เข้าใจยาก ซึ่งเหมาะสมกับวุฒิภาวะของนักเรียน

หนังสือเรียนเล่มที่ 1 และเล่มที่ 3 มีคุณภาพโดยส่วนรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งผลการวิเคราะห์ที่สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวิชา พูลเกษ (2524: 98) ที่พบว่าคุณภาพของหนังสือเรียนในสาระด้านสติปัญญา เกี่ยวกับลักษณะของบทเรียนเรียงลำดับเนื้อหาจากง่ายไปหายาก จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวไปทางสิ่งที่ไกลตัวผู้เรียน อยู่ในระดับปานกลาง แต่ต่างจากผลการวิจัยของ พาณี แสงวงกิจ (2510: 275) ที่พบว่าแบบเรียนสังคมศึกษามือข้อบกพร่องคือใช้ภาษาไม่รัดกุมทำให้เข้าใจความหมายได้หลายอย่างและต่างจากผลการวิจัยของ สุริพันธ์ เกียนวัฒนา (2518: 59) ที่พบว่าคำศัพท์บางคำในแบบเรียนยาก แสดงให้เห็นว่าในระยะ 7-8 ปีที่ผ่านมา จากการที่มีวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนกันมาก และเมื่อมีการเสนอข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่พบในหนังสือเรียนกันมากขึ้น จึงมีผลต่อผู้จัดทำหนังสือเรียนและผู้เขียนที่ได้พยายามปรับปรุงในด้านการเขียนและการใช้ภาษาในหนังสือเรียน ทำให้คุณภาพของหนังสือเรียนดีและเหมาะสมกับการนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนมากขึ้น

เมื่อพิจารณาข้อย่อยของหนังสือเรียนเล่มที่ 1 และเล่มที่ 3 พบว่ามีการดำเนินเรื่องอยู่ในระดับดี คือ ข้อเขียนมีลักษณะเป็นทั้งอุปนัย (Inductive) และนิรนัย (Deductive) มีการเน้นความสำคัญของเรื่องโดยการใช้ประโยคย่อหน้าหรือมีการกล่าวซ้ำ ข้อความแต่ละตอนมีความสั้นยาวเหมาะสมกับความสำคัญต่อเรื่องนั้นทั้งเรื่องมีการขยายความ หรือให้รายละเอียดในคำหรือข้อความมีการให้ตัวอย่างที่ชัดเจน และให้ความหมายของคำจำกัดความไว้ในหนังสือเรียน ลักษณะของหัวข้อเรื่องสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง การวางเค้าโครงเรื่องเป็นไปตามลำดับขั้นตอน นอกจากนี้ในเล่มที่ 3 ยังพบว่า มีลักษณะของคำศัพท์ที่ใช้ในหนังสือเรียนอยู่ในระดับดี คือในเรื่องการใช้คำศัพท์ เช่น ภาษามาลีและมีการให้ความหมายของคำกำกับไว้บ้างและมี

การเสนอตัวอย่างที่สอดคล้องกับเนื้อหาและประสบการณ์เดิมของผู้เรียน ใช้จำนวนที่อ่านแล้ว
เข้าใจง่าย

สำหรับหนังสือเรียนเล่มที่ 1 เมื่อพิจารณาข้อย่อย พบว่า ควรได้รับการปรับปรุง
อย่างยิ่งในด้านลักษณะการเขียนและวิธีการเขียน คือ ภาษาที่เขียนอ่านเข้าใจยาก ใช้ภาษา
ไม่รัดกุม เยิ่นเย้อ การลำดับเนื้อเรื่องวกวนไม่ต่อเนื่องกัน และในด้านการเขียนนั้นไม่มีการ
กล่าวนำเนื้อเรื่อง การเขียนใช้ภาษาที่ยากเกินไป การเขียนซับซ้อนไม่น่าสนใจ

2. การวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือเรียน จำนวน 3 เล่ม

2.1 พิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาวิชากับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาระดับ
มัธยมศึกษาตอนต้น

2.1.1 เนื้อหารายวิชาของหนังสือเรียนสังคมศึกษา "เรื่องพระพุทธศาสนา"
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
โดยส่วนรวมคิดเป็นร้อยละ 44:44 ทั้งนี้เนื่องจากมีเนื้อหารายวิชาหลายเรื่อง ซึ่งแต่ละเรื่อง
พบที่มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์แต่ละข้อมีจำนวนไม่เท่ากัน บางเนื้อหามีความสอดคล้อง
มากและบางเนื้อหามีความสอดคล้องน้อย จึงมีผลทำให้ค่าเฉลี่ยโดยส่วนรวมมีปริมาณดังกล่าว
มาแล้วข้างต้น และเมื่อพิจารณาข้อย่อย ผลการวิเคราะห์ของผู้วิจัยพบว่ามีเนื้อหารายวิชาที่มี
ความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมากที่สุดคือ เรื่อง
"หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศีลห้า ธรรมห้า อิทธิบาทสี่ ทศกสิณ สังกตวัตถุสี่" ทั้งนี้
อาจจะเป็นเพราะว่าเนื้อหารายวิชาในเรื่องนี้มีลักษณะของความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริงมาก และ
ลักษณะเนื้อหาวิชาเป็นเรื่องที่พบอยู่ในชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ และคนมักจะคุ้นเคยกับ
เนื้อหาในเรื่องดังกล่าวนี้มาก จึงอาจมีผลให้ผู้เขียนสามารถเสนอเนื้อหาได้ดี และสอดคล้อง
กับจุดประสงค์ได้มากกว่าเรื่องอื่น ๆ เช่นเดียวกับเนื้อหารายวิชา เรื่อง "ความรู้เกี่ยวกับ
ทาน ความสุข ความทุกข์" ที่พบที่มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ข้อที่ 1 ข้อที่ 3 ข้อที่ 4
และข้อที่ 5 มากที่สุด

ในส่วนของเนื้อหารายวิชาของหนังสือเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่พบที่มีความ
สอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาน้อยที่สุดคือ เนื้อหารายวิชา เรื่อง "พุทธประวัติ

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยและความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ” จากผลการวิเคราะห์ที่พบว่าเป็นเช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะว่าเนื้อหา รายวิชาเรื่องนี้มีจำนวนข้อย่อยถึง 50 ข้อย่อย ทำให้ลักษณะของเนื้อหากระจายกันไปมาก และขึ้นอยู่กับลักษณะของ เนื้อหาวิชาที่จะ เสนอแต่สิ่งที่เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องราว และ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงที่ค้นพบในทางพระพุทธศาสนา

2.1.2 เนื้อหารายวิชาของหนังสือเรียนสังคมศึกษา “เรื่องพระพุทธศาสนา”

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยส่วนรวม คิดเป็นร้อยละ 56.08 ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากเมื่อพิจารณาข้อย่อยแล้ว จะพบว่า มีบางเนื้อหา รายวิชาที่มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ถึงร้อยละ 100.00 แต่ก็มีบางเนื้อหา รายวิชาที่พบว่ามี ความสอดคล้องกับจุดประสงค์เพียงร้อยละ 33.33 เมื่อนำมาเฉลี่ยโดยส่วนรวม จึงพบว่ามีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ในปริมาณดังกล่าวข้างต้น และเมื่อพิจารณาข้อย่อยพบว่า มีเนื้อหา รายวิชาที่มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมากที่สุด คือ เรื่อง “หลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยส่งเสริมความเข้าใจอันดีกับประเทศเพื่อนบ้าน” และเรื่อง “พุทธจริยาอันเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิต” มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชา สังคมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 100.00 ทั้ง 2 เนื้อหารายวิชา ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าเนื้อหา รายวิชาดังกล่าวมีจำนวนข้อย่อยเพียง เนื้อหารายวิชาละ 1 ข้อย่อย และลักษณะของเนื้อหาวิชา มีการเสนอข้อเท็จจริงที่ประกอบด้วยข้อมูลที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ผู้คนหรือปรากฏการณ์ อื่น ๆ ที่สามารถเป็นไปได้ นอกจากนี้ยังเป็น เรื่องที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนที่พุทธศาสนิกชน ต่างก็มีความคุ้นเคยกันแล้ว เป็นอย่างดี การเสนอ เนื้อหาวิชาจึงกระทำได้สอดคล้องกับจุดประสงค์ มาก

ในส่วนของ เนื้อหารายวิชาของหนังสือเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ที่พบว่ามี ความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาน้อยที่สุดคือ เนื้อหารายวิชา เรื่อง “ความเป็นมาและ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศเพื่อนบ้าน การนับถือพระพุทธศาสนาของประเทศ เพื่อนบ้านในปัจจุบัน” จากผลการวิเคราะห์ที่พบว่าเป็นเช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะว่าเนื้อหา รายวิชาในเรื่องนี้เป็น เรื่องของข้อเท็จจริงที่ปรากฏในทางพระพุทธศาสนา เฉพาะ เรื่องเท่านั้น และนอกจากนี้ยังพบว่าแต่ละหัวข้อย่อยของ เนื้อหาจะมีความสอดคล้องกับจุดประสงค์รายข้อ อยู่ในปริมาณที่ต่ำ เมื่อเฉลี่ยแล้วจึงพบว่ามีความสอดคล้องกับจุดประสงค์น้อยกว่า เนื้อหารายวิชา อื่น ๆ

2.1.3 เนื้อหารายวิชาของหนังสือเรียนสังคมศึกษา "เรื่องพระพุทธศาสนา"

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยส่วนรวมคิดเป็นร้อยละ 45.74 ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากเมื่อพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาวิชา แล้วพบว่ามีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ไม่ครบทั้ง 6 ข้อ มีจำนวนถึง 5 เนื้อหารายวิชา ถึงแม้ว่าจะมีเนื้อหาวิชาบางข้อที่มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ถึงร้อยละ 100.00 ก็ตาม แต่ก็มีบางเนื้อหาวิชาที่มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์คิดเป็นร้อยละ 15.38 เมื่อนำมาเฉลี่ยโดยส่วนรวม จึงพบว่ามี ความสอดคล้องกับจุดประสงค์ อยู่ในปริมาณดังกล่าวข้างต้น และเมื่อพิจารณาข้อย่อย พบว่า มีเนื้อหาวิชาที่มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมากที่สุด คือ เรื่อง "หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่ โลกมาลธรรม กุศลกรรม 10 ทิฏฐธรรมมิกกัตถประโยชน์ 4 สัมปยุตธรรม 7 พรหมวิหาร 4 และโพนุลย์ 2" ทั้งนี้อาจจะ เป็นเพราะว่าเนื้อหาวิชา ในเรื่องนี้พบว่ามีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาในข้อที่ 1 ข้อที่ 3 ข้อที่ 4 และข้อที่ 5 คิดเป็นร้อยละ 100.00 จึงมีผลต่อการที่จะได้ค่าเฉลี่ยโดยส่วนรวมในระดับสูง และอาจจะเนื่องมาจากลักษณะของเนื้อหาวิชา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เป็นส่วนใหญ่มประกอบกับ เป็นเรื่องของหลักธรรมคำสอนซึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ นำมาใช้ในการประพฤติปฏิบัติกันอยู่แล้ว จึงอาจมีผลให้ผู้เขียนสามารถเสนอเนื้อหาสอดคล้องกับจุดประสงค์ได้มากกว่าเนื้อหาวิชาเรื่องอื่น ๆ

ในส่วนของเนื้อหาวิชาของหนังสือเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่พบว่ามี ความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาน้อยที่สุด คือ เนื้อหาวิชาเรื่อง "การเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปสู่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก และการนับถือพระพุทธศาสนาในประเทศเหล่านั้น" จากผลการวิเคราะห์ที่พบว่า เป็นเช่นนี้อาจจะเป็น เพราะว่ามีลักษณะ เนื้อหา เป็นการเสนอข้อเท็จจริงเฉพาะเรื่องเท่านั้น และประกอบกับเนื้อหาวิชา มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาเพียง 5 ข้อ และในส่วนที่มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ก็พบว่ามีความสอดคล้องอยู่ในระดับต่ำ จึงมีผลทำให้เนื้อหาวิชาในเรื่องนี้มีความสอดคล้องกับจุดประสงค์น้อยกว่าเนื้อหาวิชาอื่น ๆ

ผู้วิจัย เห็นว่าการที่เนื้อหาวิชาจะมีคุณภาพตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดมากหรือน้อย นั้น มิได้ขึ้นอยู่กับค่าร้อยละที่ปรากฏผลจากการวิเคราะห์เท่านั้น แต่ปัจจัยที่จะมีผลต่อค่าร้อยละที่ได้ประการหนึ่งก็คือ จำนวนข้อย่อยในแต่ละเนื้อหาวิชาว่ามีจำนวนมากน้อยเพียงใด

เพราะถ้ามีจำนวนข้อย่อยมาก ก็จะทำให้เนื้อหาวิชานั้นกระจายกันไปตามข้อย่อยต่าง ๆ แต่ละข้อมาก จึงมีผลต่อการที่ผู้เขียนจะเสนอเนื้อหาใน 1 ข้อย่อยให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ทั้ง 6 ข้อ เป็นไปได้ยาก แต่ถ้ามีจำนวนข้อย่อยน้อย เนื้อหาก็จะเกาะกลุ่มกันไม่กระจายไปอยู่ตามข้อย่อยอื่น ๆ มากนัก โอกาสที่จะมีเนื้อหาสอดคล้องกับจุดประสงค์ทุกข้อได้มากกว่า แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าผู้เขียนควรที่จะได้มีการกำหนดเกณฑ์ในการเขียนไว้ว่าในเนื้อหารายวิชาแต่ละเรื่องนั้น ควรจะมีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ ซึ่งอย่างน้อยที่สุดไม่ควรจะต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของจุดประสงค์ทั้งหมด และโดยเฉพาะจุดประสงค์หลักที่สำคัญ ๆ ตามที่หลักสูตรของแต่ละวิชากำหนดไว้ จะทำให้หนังสือเรียนมีคุณภาพที่ดีเหมาะสมต่อการนำไปใช้ในการเรียนการสอนของครู และนักเรียนให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า เนื้อหารายวิชาในหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่มนี้เสนอเนื้อหาไม่สอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคัมศึกษาครบทั้ง 6 ข้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดประสงค์ข้อที่ 6 ที่กล่าวว่า " เพื่อให้เกิดความรักความผูกพันกับท้องถิ่นของตน ตลอดจนเห็นคุณค่า มีความรับผิดชอบ ทั้งให้ตระหนักถึงการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ" ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รจิต ชัยสุข (2528: 80) ที่พบว่าหนังสือประกอบการเรียนสังคัมศึกษาวิชาศีลธรรม ของกรมวิชาการได้เสนอเนื้อหาตรงกับ ความมุ่งหมายวิชาสังคัมศึกษาเพียง 4 ข้อ ผู้วิจัยเห็นว่า การที่หนังสือเรียนมีเนื้อหาสอดคล้องกับจุดประสงค์วิชาสังคัมศึกษาไม่ครบทุกข้อนั้น อาจจะเป็นเนื่องมาจากผู้จัดทำหนังสือเรียนมีจุดประสงค์ในการที่จะจัดทำหนังสือเรียนขึ้นมา เพื่อจุดประสงค์หลักอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้จาก การเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมวิชาสังคัมศึกษาในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น เรื่องพระพุทธศาสนา (กระทรวงศึกษาธิการ 2525: 1) มุ่งเน้นจุดประสงค์วิชาสังคัมศึกษาข้อที่ 3 ว่า " เพื่อเสริมสร้างให้มีคุณภาพในการดำรงชีวิต มีศีลธรรม คุณธรรมประจำใจ และมีคุณสมบัติต่าง ๆ อันพึงประสงค์ของสังคมไทย" นอกจากนี้ สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ (2528: ก) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า

กระทรวงศึกษาธิการได้เล็งเห็นความจำเป็นที่การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนต้องมีบทบาทในการโน้มน้าว และจูงใจให้เยาวชนมีความสนใจศาสนา สามารถนำแบบอย่างจริยาของพระศาสดา และหลักธรรมของศาสนามาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย และคนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ผู้วิจัยมีความเห็นอีกว่า สำหรับจุดประสงค์ในข้อที่ 6 ที่พบมีความสอดคล้องกับเนื้อหารายวิชาน้อยมาก และบางเรื่องพบว่าไม่มีความสอดคล้องเลยนั้น ถ้าพิจารณารายละเอียดของจุดประสงค์ในข้อนี้แล้ว จะพบว่า ความเหมาะสมของลักษณะ เนื้อหาวิชาที่จะสอดคล้องกับจุดประสงค์ในข้อนี้มากที่สุด ควรจะเป็นเนื้อหาวิชาภูมิศาสตร์ มานุษยวิทยา และเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยตรง เช่น วิชาภูมิศาสตร์ เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่คนอาศัยอยู่ รวมทั้งกิจกรรมทั้งหลายที่มนุษย์พยายามปรับปรุงทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ และเป็นวิชาที่ก่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างสังคมท้องถิ่น ระหว่างประเทศและระหว่างชาติ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เนื้อหาวิชาต่าง ๆ เหล่านี้ก็อาจจะไปรวมอยู่กับคุณธรรม ในวิชาพระพุทธศาสนาได้บ้าง ในบางส่วน เช่น ในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม ความเกรงกลัวและละอายต่อการกระทำ ความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ถ้าการเขียนหนังสือเรียนสำหรับนักเรียน จะได้ยึดเอาจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษาเป็นหลักแล้ว ก็จะทำให้หนังสือเรียนครอบคลุมจุดประสงค์ที่ใช้เป็นหลักได้มากขึ้น ดังที่ ปรานี โปธิสุข (2527: 5) ให้ความเห็นว่า เนื้อหาในหนังสือแบบเรียนเป็นการวิเคราะห์และตีความจากคำอธิบายรายวิชา และจุดมุ่งหมายของวิชา ดังนั้น หนังสือแบบเรียนจึงต้องเรียบเรียงเนื้อหาให้สอดคล้องกับแนวทางที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ซึ่งสอดคล้องกับ เลียนวาร์ด เอช คลาร์ค และเออร์วิง เอส สตาร์ (Leonard H. Clark and Erving S. Starr 1976: 266-267) กล่าวว่่า

"หนังสือเรียนนั้นควรเหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ของรายวิชานั้น เนื้อหาควรครอบคลุมหัวข้อและมีการ เน้นความสำคัญของ เนื้อหาในแต่ละหัวข้อได้อย่างเหมาะสม"

2.2 พิจารณาคูณภาพของเนื้อหาวิชาในหนังสือเรียน จากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยพบว่าโดยเฉลี่ยแล้วอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน และเมื่อพิจารณาข้อย่อยพบว่าหนังสือเรียนเล่มที่ 2 และเล่มที่ 3 มีคุณภาพของเนื้อหาวิชาช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดมโนทัศน์ในวิชาพระพุทธศาสนา มีจำนวนสูงสุด ส่วนเล่มที่ 1 มีจำนวนรองลงมา แสดงให้เห็นว่า การที่หนังสือเรียนมีการเสนอมโนทัศน์ไว้สูงที่สุดนี้เป็นสิ่งที่ดี ซึ่ง ลาวัณย์ วิทยาจตุทฎกุล และ ปรานี โปธิสุข (2526: 173-175) ได้กล่าวถึงมโนทัศน์ในหนังสือเรียน สรุปได้ดังนี้

การคัดเลือกเนื้อหา เนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนเป็นการคัดเลือกเฉพาะเนื้อหาที่จำเป็นซึ่งได้แก่ การกำหนดมโนคติพื้นฐาน และหลักการเบื้องต้น แล้วอธิบายและยกตัวอย่างประกอบให้เข้าใจชัดเจน ถึงการใช้เนื้อหาเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ และจุดมุ่งหมายสูงสุดของหนังสือเรียนในส่วนที่ใช้เป็นเครื่องมือประกอบการเรียนการสอนก็คือ การให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการให้ข้อเท็จจริง พื้นฐาน มโนคติ และสรุปหลักการ และสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของ คอนนี มัธเธอร์ (Connie Muther 1984: 82-85) ที่ว่า ลักษณะการเขียนที่สำคัญ และการนำเสนอเนื้อหาในหนังสือเรียนควรได้มีการเน้นจุดสำคัญของเรื่อง ยกประเด็นที่สำคัญ ๆ ได้อย่างชัดเจนไม่คลุมเครือ การเขียนนั้นควรเขียนอย่างมีเหตุผลเสนอข้อคิดเห็นและไหม้โนทัศน์ไว้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยเห็นว่า การที่ผู้เขียนเสนอไหม้โนทัศน์ในเนื้อหาวิชานั้นไว้อย่างถูกต้อง และชัดเจน จะช่วยให้หนังสือเรียนมีคุณภาพและน่าสนใจขึ้น ซึ่ง ซามูเอล บรอดเบลท์ (Samuel Brodbelt 1972: 487-492) กล่าวว่า "ความน่าอ่านของหนังสือคือเขียนไปตามลำดับของเหตุผล เสนอไหม้โนทัศน์ที่ชัดเจน และมีการพัฒนาไหม้โนทัศน์ในหนังสือเรียน"

สำหรับหนังสือเรียนเล่มที่ 1 ที่พบว่า คุณภาพของเนื้อหาวิชาช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดไหม้โนทัศน์ ในวิชาพระพุทธศาสนา ต่ำกว่าเล่มที่ 2 และเล่มที่ 3 นั้น ถึงแม้ว่าจะต่ำกว่าไม่มากนัก แต่ก็ควรจะได้มีการปรับปรุงเรื่องการเสนอเนื้อหาให้มีลักษณะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดไหม้โนทัศน์ในวิชาพระพุทธศาสนาให้มากกว่านี้ ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนเกิดไหม้โนทัศน์ เพิ่มขึ้นแล้วนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการเรียนการสอนได้มากขึ้น แบร์รี เค. เบเยอร์ (Barry K. Beyer 1971: 115) ได้กล่าวถึงบทบาทของไหม้โนทัศน์ในการเรียนรู้ ดังนี้

ไหม้โนทัศน์ช่วยจัดข้อมูลอย่างมีระบบให้เป็นแบบแผนขึ้น ซึ่งจะทำให้เราเกิดความเข้าใจในข้อมูลย่อยต่าง ๆ ได้ หมายความว่าไหม้โนทัศน์ได้เสนอรูปแบบของข้อมูลประเภทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งผู้ศึกษาจะค้นพบได้ และใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงจากการวิเคราะห์ข้อมูลหรือจากประสบการณ์ ไหม้โนทัศน์ยังก่อให้เกิดคำถามต่าง ๆ ซึ่งผู้ศึกษาสามารถถามเมื่อศึกษาข้อมูลเพื่อแสดงหลักฐานหรือข้อพิสูจน์สำหรับชุดข้อมูลประเภทนั้น ๆ การรู้ไหม้โนทัศน์หนึ่งใดโดยเฉพาะช่วยให้เราสามารถใช้องค์ประกอบของไหม้โนทัศน์นั้น เป็นคำถามระหว่างการศึกาและวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อมีการพบข้อพิสูจน์หรือหลักฐานแล้ว ข้อพิสูจน์ดังกล่าวจะถูกจัดอยู่ในประเภทที่เหมาะสมในฐานะ เป็นองค์ประกอบของไหม้โนทัศน์เพื่อว่าผู้ศึกษาจะสามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของไหม้โนทัศน์นั้นได้

นอกจากนี้ จอห์น พี เดอเซคโค (John P. De Cecco 1968: 338-356)

ได้กล่าวถึงการสร้างมโนทัศน์ในหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบวิชาสังคมศึกษารูปได้ดังนี้

การสร้างมโนทัศน์ของหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบวิชาสังคมศึกษานั้นขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของหนังสือในด้านต่าง ๆ เป็นสำคัญ เช่นในด้านเนื้อหา โดยเฉพาะแนวการเขียนและส่วนงานการเขียนเพื่อนำเนื้อหาข้อเท็จจริงเข้าสู่ตัวผู้เรียนและกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ทางสังคมศึกษานั้นมีความสำคัญมาก ส่วนความยากง่ายของเนื้อหา ภาพประกอบรวมทั้งตัวพิมพ์ คุณภาพในการพิมพ์ และการจัดทำรูปเล่มเหมาะสมกับวัยและชั้นของผู้เรียนก็เป็นองค์ประกอบสำคัญเช่นกัน ทั้งนี้เพราะมโนทัศน์นั้นเป็นกลุ่มของสิ่งเร้าที่มีลักษณะร่วมกันและมโนทัศน์ย่อมเกิดขึ้นได้ง่ายจากความเด่นของลักษณะ (Attributes) อันร่วมกันเมื่อ

1. เมื่อลักษณะเห็นได้ชัด การเรียนรู้มโนทัศน์จะทำให้ง่ายขึ้น
2. การเรียนรู้มโนทัศน์จะเรียนได้ยากขึ้น ถ้าชนิดของลักษณะคล้ายคลึงกัน
3. การเรียนรู้มโนทัศน์ที่มีลักษณะเด่นต้องการตัวอย่างประกอบน้อยกว่าการเรียนรู้มโนทัศน์ที่มีลักษณะไม่เด่นชัด

นอกจากนี้ผลการวิเคราะห์ก็ยังพบว่า หนังสือเรียนเล่มที่ 1 และเล่มที่ 3 มีเนื้อหาเหมาะสมกับวุฒิภาวะและระดับชั้นของผู้เรียนสูง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวิชา พูลเกษ (2524: 97) ที่พบว่า เนื้อหาในหนังสือเรียนเหมาะสมกับวัย และระดับสติปัญญาของนักเรียนดี ผู้วิจัยเห็นว่า การที่หนังสือเรียนเสนอเนื้อหาได้เหมาะสมกับวุฒิภาวะและระดับชั้นของนักเรียน จะมีส่วนช่วยให้นักเรียนสามารถเกิดความรู้ความเข้าใจได้รวดเร็วขึ้น แต่ถ้าหากว่าเนื้อหายากหรือง่ายเกินไปจะมีผลทำให้นักเรียนเกิดความเบื่อหน่ายและไม่สนใจ เพราะเรื่องที่ยากก็จะทราบแล้ว และเรื่องที่ยากก็จะมีความท้อถอยไม่อยากเรียน หนังสือเรียนที่ดีควรจะได้มีการเสนอเนื้อหาที่อยู่ในระดับปานกลาง คือไม่ยากหรือง่ายเกินไป ปราณี โพธิสุข (2527: 6) ได้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะที่สำคัญของหนังสือเรียนไว้ว่า

การเสนอเนื้อหา หนังสือแบบเรียนเป็นหนังสือที่ใช้สำหรับการเรียนรู้ของนักเรียนซึ่งวุฒิภาวะยังไม่เจริญเต็มที่ ดังนั้นศาสตร์ต่าง ๆ ที่นำมาใช้ จึงใช้เป็นแนวทางการเขียนในลักษณะที่ง่ายพอเหมาะกับความตั้งใจ ความต้องการ ความสนใจ และระดับวุฒิภาวะของผู้เรียนในระดับนั้น ๆ สำหรับหนังสือแบบเรียนที่ใช้กับนักเรียนในระดับสูง

ขึ้นไปในวิชาเดียวกัน ก็จะเป็นการเสนอเนื้อหาในศาสตร์เดิมแต่มีความละเอียดซับซ้อนมากขึ้นและเป็นการใช้พื้นฐานความรู้จากตอนต้นมาใช้

สำหรับคุณภาพของเนื้อหาวิชาตามที่ผู้วิเคราะห์กำหนด ที่พบว่ามีจำนวนน้อยที่สุดของหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่ม คือ เนื้อหาที่จะช่วยส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าคุณภาพของเนื้อหาวิชาในเรื่องนี้เป็นสิ่งที่มีการกำหนดไว้เป็นส่วนหนึ่งของคำอธิบายรายวิชาที่เพิ่มเติมขึ้นในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นก็จริง ถ้าจะพิจารณาตามข้อเท็จจริงแล้ว เนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนาไม่เอื้อต่อการเน้นจุดประสงค์ในข้อนี้มากนัก เพราะมิใช่เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิชาทางด้านรัฐศาสตร์ แต่ว่าถ้าจะให้เป็นไปได้ในลักษณะของการนำความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมและแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนไปใช้ในการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดี เพื่อเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านนั้น เป็นสิ่งที่สามารถจะสอดแทรกไว้ในเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนาได้ อีกประการหนึ่ง ก็คือ อาจจะเป็นเพราะหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่มนี้ มุ่งเน้นจุดประสงค์วิชาสังคมศึกษา ข้อที่ 3 ที่ว่า " เพื่อเสริมสร้างให้มีคุณภาพในการดำรงชีวิต มีศีลธรรม คุณธรรม ประจำใจ และมีคุณสมบัติต่าง ๆ อันพึงประสงค์ของสังคมไทย" ดังนั้น เนื้อหาที่จะเสนอได้ครบถ้วนตามเกณฑ์ที่ผู้วิเคราะห์กำหนดไว้จึงพบว่ามีน้อยมาก หรืออาจจะเนื่องมาจากผู้จัดทำหนังสือเรียน และผู้เขียนหนังสือเรียนมีระยะเวลาอันจำกัด เพราะหนังสือเรียนทั้ง 3 เล่มจะต้องนำออกมาใช้ให้ทันกับการประกาศเรื่องการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม วิชาสังคมศึกษาในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2521 เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 2525 และบังคับใช้ในปีการศึกษา 2526 ซึ่งในเรื่องนี้ สุมณ อมรวิวัฒน์ (2528: อ) หนึ่งในคณะผู้เขียนหนังสือเรียนเล่มนี้ กล่าวว่า

คณะผู้เขียนเชื่อว่าไม่มีหนังสือเรียนเล่มใดในสภาพและกฎเกณฑ์ที่จำกัดเช่นนี้ จะสามารถครอบคลุมเนื้อหาและประสบการณ์อันพึงประสงค์ได้ครบถ้วน และไม่มีหนังสือเรียนเล่มใดเพียงเล่มเดียวที่สามารถให้ความรู้ ความสามารถ เจตคติและความดีงามแก่นักเรียนได้สมบูรณ์ หากมิได้มีการเรียนการสอนที่สนองจุดประสงค์

อย่างไรก็ตาม จากผลการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์หนังสือเรียนทั้ง 3 เล่มนี้ ตามเกณฑ์ที่ผู้วิเคราะห์กำหนดขึ้นนี้ได้ค้นพบ ข้อดีและข้อบกพร่องของหนังสือเรียน ดังกล่าวมาข้างต้น และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดทำหนังสือเรียนได้นำข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ไป

พิจารณา เพื่อปรับปรุงแก้ไขหนังสือ เรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น” เรื่องพระพุทธศาสนา”
 ในโอกาสต่อไป ย่อมจะทำให้คุณภาพของหนังสือเรียนสมบูรณ์และเป็นประโยชน์แก่การเรียน
 การสอนวิชาพระพุทธศาสนาได้มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. ควรนำผลการวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนมาใช้เพื่อ เป็นแนวทางปรับปรุงหนังสือ
 เรียนของกรมวิชาการให้ดีขึ้น เพราะหนังสือเรียนของกรมวิชาการควร เป็นหนังสือเรียนที่
 สมบูรณ์และได้มาตรฐานที่สุด เนื่องจากมีผู้นิยมใช้กันมากและเป็นหนังสือเรียนประ
 เภทที่บังคับ
 ใช้สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

2. ควรจัดให้มีการอบรมบุคลากรที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการคัดเลือก และการใช้
 หนังสือเรียนในเรื่องลักษณะของหนังสือเรียนที่ดี เพื่อการคัดเลือกหนังสือเรียนให้เหมาะสมกับ
 การนำไปใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนของครูและนักเรียน ในแต่ละรายวิชาได้อย่างถูกต้อง
 และเหมาะสมที่สุด

3. ควรมีการเตรียมการในการทำหนังสือเรียน ก่อนที่จะทำหนังสือเรียนว่าจะมี
 ลักษณะของการเสนอเนื้อหาในรูปแบบใด และควรจะได้มีการวางแผนและเตรียมพร้อมทุก ๆ
 ด้าน เพราะการจัดทำหนังสือเรียนในระยะเวลาดังนั้น จะทำให้มีข้อบกพร่องและข้อผิดพลาด
 ได้มาก

4. กระทรวงศึกษาธิการควรจะได้มีการส่งเสริมการอบรมแก่ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา
 ในเรื่องการใช้และการเลือกใช้หนังสือเรียนสังคมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องพระพุทธศาสนา
 ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

5. ควรจัดให้มีการร่วมมือกันระหว่างโรงเรียน ผู้ทรงคุณวุฒิและสำนักพิมพ์ เพื่อเสนอ
 เนื้อหาและรูปแบบของหนังสือเรียนให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น

6. กระทรวงศึกษาธิการควรส่งเสริมให้มีการเขียนหนังสือเรียนสังคมศึกษา เรื่อง
 พระพุทธศาสนาให้มากขึ้น โดยการจัดประกวดหรือให้ทุนอุดหนุนเพื่อให้ได้หนังสือเรียนที่ดีและ
 เหมาะสมสำหรับนำไปใช้ในการเรียนการสอน ซึ่งจะช่วยให้ครูและนักเรียนมีโอกาสในการ
 เลือกใช้หนังสือเรียนได้มากขึ้น

7. การตรวจหนังสือเรียนที่สำนักพิมพ์ต่าง ๆ เขียน และจัดพิมพ์ขึ้นควรใช้หลักเกณฑ์ที่ครอบคลุมและควรมีคณะกรรมการที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่แท้จริงในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เป็นผู้ตรวจเพื่อให้ได้หนังสือเรียนที่ได้มาตรฐาน และมีคุณภาพเพียงพอ

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริหารโรงเรียน

1. ควรมีโครงการในการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการวิเคราะห์และประเมินหนังสือเรียนเพื่อครูจะได้นำไปใช้ในการคัดเลือกหนังสือเรียนแต่ละวิชา อย่างมีหลักเกณฑ์ ให้ได้หนังสือเรียนที่สามารถนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสมที่สุด
2. ควรจัดทำรายการหนังสือที่นักเรียนจะต้องใช้โดยผ่านการวิเคราะห์ประเมินและคัดเลือกจากรายวิชาแล้ว
3. ควรจัดให้มีโครงการวิเคราะห์และประเมิน เพื่อเลือกหนังสือเรียนอย่างมีระบบ นอกเหนือจากหนังสือเรียนที่มีอยู่ในห้องสมุดของโรงเรียน เพื่อที่จะให้ได้หนังสือเรียนที่มีคุณภาพดีมาใช้ในการเรียนการสอน

ข้อเสนอแนะสำหรับครูผู้สอนสังคมศึกษา

1. ครูควรศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการเลือกใช้หนังสือเรียนที่ดี ที่มีพื้นฐานในการวิเคราะห์และประเมินหนังสือเรียนอย่างมีหลักเกณฑ์ เนื่องจากหนังสือเรียนแต่ละเล่มมีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันไปและมีเนื้อหาที่มุ่งเน้นในแต่ละเรื่องต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการในการนำไปใช้ในการเรียนการสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนา โดยทั่วไปจะมีลักษณะเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันมาก แต่ครูผู้สอนควรที่จะเลือกในด้านวิธีการเสนอเนื้อหาหรือในด้านข้อเท็จจริง ที่ถูกต้อง และน่าสนใจ มากที่สุด เพราะจะเป็นส่วนประกอบประการหนึ่งที่จะทำให้นักเรียนมีความสนใจในวิชานี้มากขึ้น
2. ครูควรใช้หนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบหลาย ๆ เล่มควบคู่กันไป ตลอดจนแนะนำให้นักเรียนได้รู้จักค้นคว้าจากหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบอื่น ๆ เพื่อให้ได้ความรู้ที่กว้างขวางขึ้น และช่วยให้ครูได้สำรวจความถูกต้องและข้อเท็จจริงของเนื้อหาวิชานั้น ๆ เป็นการป้องกันความผิดพลาดในการสอนของครู และเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนที่จะได้รับความรู้ที่ถูกต้อง

3. ครูควรรู้จักวิธีการใช้หนังสือเรียนในการประกอบการสอนให้ได้ผลดี เพราะหนังสือเรียนแต่ละเล่มจะมีข้อดีข้อเสียแตกต่างกันไป เพราะฉะนั้นครูจะต้องมีวิธีการเลือก และนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และครูควรแนะนำวิธีการใช้หนังสือเรียนที่ถูกต้องให้แก่นักเรียน เพื่อที่นักเรียนจะได้รับประโยชน์ที่คุ้มค่าจากหนังสือเรียน

4. ครูควรเป็นคนที่ช่างสังเกตและรู้จักการอ่านอย่างวิพากษ์ เพื่อจะได้ใช้ในการตรวจหาข้อบกพร่องของหนังสือเรียน และเมื่อพบข้อบกพร่องควรแจ้งให้ผู้จัดทำทราบพร้อมทั้งข้อเสนอแนะที่ถูกต้อง เพื่อผู้จัดทำจะได้นำไปใช้ในการปรับปรุงหนังสือเรียนต่อไป

5. ครูที่มีความรู้ความสามารถในด้านการเขียน ถ้ามีโอกาสควรที่จะเขียนหนังสืออ่านประกอบวิชาสังคมศึกษา เรื่องพระพุทธศาสนาบ้าง โดยเขียนเป็นคณะบุคคล หรือเขียนคนเดียวก็ได้ เพราะถ้าครูเป็นผู้เขียนขึ้นแล้วคาดว่าจะได้หนังสือเรียนที่ดีได้เพราะครูเข้าใจถึงจุดประสงค์ของวิชาและสภาพความพร้อมของนักเรียนได้ดีกว่านักวิชาการโดยทั่ว ๆ ไป หรืออาจจะเขียนร่วมกับนักวิชาการก็จะได้ผลดียิ่งขึ้น

6. ครูควรสนใจร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือเรียนหรือการผลิตหนังสือเรียน ที่มีผู้จัดอบรมหรือประชุมสัมมนาทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอ

7. ครูควรแนะนำให้นักเรียนรู้จักค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งความรู้อื่น ๆ ที่มีอยู่ เช่น หนังสืออ่านประกอบ การฟังธรรมะ และการร่วมกิจกรรมทางศาสนาเมื่อมีโอกาส เพื่อที่นักเรียนจะได้รู้จักเรียนรู้อะไรจากประสบการณ์ตรง

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้เรียบเรียง

1. ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนควรคำนึงถึงจุดประสงค์ของหลักสูตรวิชาสังคมศึกษา เป็นสำคัญ ในการพิจารณาเกี่ยวกับอันดับความสำคัญ ความถูกต้องของเนื้อหา และควรให้ความสอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตรให้มากที่สุด

2. ผู้เรียบเรียงหรือผู้จัดทำหนังสือเรียนควรจะได้มีการติดต่อประสานงานกันเป็นอย่างดีระหว่างผู้เขียน ผู้เรียบเรียงและผู้จัดทำภาพประกอบ เพื่อให้ภาพประกอบหนังสือเรียนมีความสวยงาม ชัดเจน ถูกต้อง มีความสัมพันธ์กับเนื้อเรื่อง

3. จำนวนภาพประกอบในหนังสือเรียน ควรมีจำนวนเหมาะสมและช่วยให้นักเรียนได้เกิดความรู้ความเข้าใจมากขึ้นจากเนื้อหาที่มีอยู่ในหนังสือเรียน

4. ผู้เรียบเรียงควรคำนึงถึงความสำคัญของรายละเอียดของคำนำ ครรชนี เขิงอรรถ อภิธานศัพท์ แบบฝึกหัด กิจกรรมเสนอแนะ บทสรุป บรรณานุกรมและแบบทดสอบและเพิ่มไว้ในหนังสือเรียนให้ครบถ้วนจะทำให้หนังสือเรียนมีคุณภาพดียิ่งขึ้น

5. ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียน ควรจะได้ปรับปรุงในด้านการใช้ภาษาในการเขียนให้อ่านเข้าใจง่ายเหมาะกับวุฒิภาวะของนักเรียน อ่านแล้วไม่วุ่น เข้าใจได้ทันที การลำดับเนื้อเรื่องเป็นไปอย่างต่อเนื่องกัน อ่านแล้วให้ได้ความรู้เพิ่มพูนขึ้น และช่วยให้นักเรียนได้เกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาได้ดีขึ้น

6. ผู้เรียบเรียงหรือผู้จัดทำหนังสือเรียนควรปรับปรุงในด้านการจัดทำรูปเล่ม เพื่อให้ได้หนังสือเรียนที่มีคุณภาพในด้าน ปก รูปแบบหนังสือเรียน การพิมพ์ และการเย็บเล่ม ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

7. ผู้เรียบเรียงควรมีลักษณะการเขียนที่น่าสนใจ ให้แง่คิดแก่ผู้อ่านใช้สำนวนภาษาถูกต้อง ชัดเจน ความยากง่ายของเนื้อหาวิชาเหมาะสมกับวุฒิภาวะและระดับชั้นของผู้เรียน และเสนอข้อคิดเห็น อย่างเป็นกลาง

8. ผู้เรียบเรียงควรเน้นการเขียนให้ส่งเสริมการพัฒนาสติปัญญา ส่งเสริมการคิด การค้นพบมากกว่าการที่จะให้ข้อเท็จจริงของเนื้อหาแต่เพียงอย่างเดียวให้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับสำนักพิมพ์

1. ทางสำนักพิมพ์ควรจะได้มีผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบตรวจแก้ไขข้อบกพร่องในด้านการพิมพ์ เช่น การพิมพ์ผิด การพิมพ์ตก สะกดผิด ตัวอักษรเลอะเลือนไม่ชัดเจน ภาพประกอบไม่ชัดเจน การเว้นช่องว่างระหว่างตัวอักษรไม่สม่ำเสมอ เมื่อพบข้อผิดพลาด ควรจะได้ปรับปรุงแก้ไขก่อนนำออกจำหน่ายหรือพิมพ์เป็นใบแทรกไว้ในหนังสือเรียน และในการพิมพ์ครั้งต่อไป ควรแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้ถูกต้อง จะทำให้หนังสือเรียนมีคุณภาพดียิ่งขึ้น

2. สำนักพิมพ์ควรคำนึงถึง การจัดทำรูปเล่ม เช่น การเข้าปก การออกแบบปก ให้ดึงดูดความสนใจของนักเรียนให้มากกว่านี้

3. สำนักพิมพ์ควรศึกษาผลงานวิจัย หรือข้อเสนอแนะต่าง ๆ ของนักการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนมาใช้ในการปรับปรุงหนังสือเรียนให้ดีขึ้น

4. ควรศึกษาเกณฑ์มาตรฐานในการจัดพิมพ์หนังสือของนักการศึกษาที่ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียน

5. ควรคำนึงถึงคุณสมบัติของผู้เขียนให้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องนั้น ๆ

6. ผู้จัดทำหนังสือเรียนควรคำนึงถึงคุณภาพของหนังสือเรียนบ้าง มิใช่คำนึงถึงราคาถูกแต่เพียงอย่างเดียว

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ทำการวิจัยต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนสังคมศึกษา เรื่องพระพุทธศาสนา ที่เป็นของสำนักพิมพ์เอกชน ทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

3. ควรมีการวิเคราะห์เรื่องมโนทัศน์เกี่ยวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ในหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

4. ควรมีการวิเคราะห์หนังสืออ่านประกอบเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปใช้ประกอบการเรียนการสอนให้มีคุณภาพ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย